Համլիկ ԱՓԻՆՅԱՆ

ԱՇՈՒՂԱԿԱՆ ԵՐԳԻ ՏԱՂԱՉԱՓԱԿԱՆ ԱՐՎԵՍՏԻ ՄԻ ՔԱՆԻ ՀԱՐՑԵՐԸ ԻԳԻԹԻ ԵՐԳԵՐՈՒՄ

Աշուղական երգարվեստի կարևոր առանձնահատկություններից մեկը ինքնատիպ տաղաչափությունն է, որը ժամանակի ընթացքում զարգանալով և կատարելագործվելով՝ մեզ է հասել երգային զանձերի բազմատեսակ դրսևորումներով: Գ. Լևոնյանը իր աշխատություններում հատուկ նշել է հայ աշուղական տաղաչափական արվեստի զարգացման բարձր աստիճանը ու ընդգծել դրա ուսումնասիրության անհրաժեշտությունը:[1] Սակայն տևական ընթացքում մշակված երգային տեսակների, բանաստեղծական ձևերի,կանոնների ու տեխնիկական հնարքների տիրապետումը, որը աշուղի արվեստում կատարելության չափանիշ էր համարվում, ժամանակի ընթացքում կորցնում է իր կարևորությունը զգալի չափով տեղի տալով հորինման սկզբունքների առավել ազատ կիրառությանը, ինչի հետևանքով էլ XX դարի աշուղական արվեստում նկատելի են դառնում նոր ժամանակներին ընդառաջ բանաստեղծական ձևերի օգտագործումը ու դրա հետ մեկտեղ ժողովրդական երգերին ավելի մոտ, սեփական եղանակների ինքնուրույն հորինումը:[2] Ցավոք, եթե Սայաթ-Նովայի, Ջիվանու, Շիրինի ստեղծագործական սկզբունքներին ինչ-որ չափով անդրադարձներ եղել են,[3] ապա նոր ժամանակների երգիչ-բանաստեղծների տաղաչափական արվեստի ուսումնասիրման հարցերն առայսօր մնում են բաց, ավելին, չի արվել նաև համեմատական քննություն, ինչն էլ հնարավորություն կընձեռի պարզել դրանց ընդհանրությունները, ինչպես նաև տարբերությունները: Այս տեսակետից որոշակի հետաքրքրություն են ներկայացնում աշուղ Իգիթի երգերը:

Նրա ժամանակների՝ խորհրդային տարիների երգիչ-բանաստեղծ Իգիթի երգերն աչքի են ընկնում հորինվածքի անկաշկանդ ազատությամբ, կառուցվածքի հստակությամբ, ու միաժամանակ մեղեդային շարադրանքի արտակարգ պարզությամբ: Զգացմունքների արտահայտման ջերմ քնարականությունը և հուզազգացողական նրբերանգների հարուստ արտահայտչականությունը այդ երգերի ընդհանրական կողմերից են: Նկատենք, որ Իգիթի նույնիսկ ավանդական տաղաչափությամբ հորինված տեքստերի մեղեդիները շատ դեպքերում գրեթե առնչություն չունեն աշուղական կանոնիկ եղանակների հետ, և նրա երգերի առանձին օրինակներ ավելի հարազատ են քաղաքային ժողովրդական երգասացողության մատուցմանը, քան ելևէջի ժառանգման ուղին տանում է դեպի Շերամի արվեստը:[4]

Իգիթի երգերի տաղաչափությունը կատարվել է վանկաչափական մոդելավորման մեթոդով:[5] Նյութը 35 նմուշ, վերցված է «Շիրակն իմ մուսան» ժողովածուից:[6] Նրա հորինվածքներում գործածված են տաղաչափական տարբեր կառուցվածքներ՝ տողի բաժանման տարատեսակներով: 8,11,16 վանկանի տողերով հորինված երգերը, որոնք հայ աշուղներն ավելի հաճախ են գործածել, Իգիթի երգերում նույնպես մեծ թիվ են

---

[1] *Գ. Լևոնյան, Աշուղների մասին, Երկեր, Եր., 1963, էջ149:*

[2] *Շիրակի հայ աշուղներ,Կազմեց և խմբագրեց Կ. Դուրգարյանը, Եր., 1986, էջ17:*

[3] *Կ. Դուրգարյան, Սայաթ-Նովայի հայերեն խաղերի տաղաչափությունը, Պատմա-բանասիրական հանդես, Եր., 1963, էջ 67: Ն. Թոսիմիզյան, Սայաթ-Նովան և հայ գուսանաաշուղական երգ-երաժշտությունը, Drazark Press, Pasadena, 1995: Կ. Խուդաբաշյան, Աշուղ Ջիվանու տաղաչափական արվեստը, «Շիրակի պատմամշակութային ժառանգությունը» հանրապետական IV գիտաժողովի զեկուցումների հիմնադրույթներ,Գյումրի, 2000, էջ 54-56: Ա. Քոչարյան, Հայ գուսանական երգեր, Եր., 1976:*

[4] *Հ. Ափինյան, Աշուղ Իգիթի երգերը, ԳԱԱ Շիրակի հայագիտական հետազոտությունների կենտրոնի «Գիտական աշխատություններ», հ. 6, Գյումրի, 2003, էջ 99-104:*

[5] *Կ. Խուդաբաշյան, նշվ. աշխ., Կ. Խուդաբաշյան, Հայ ավանդական երգի տաղաչափական համակարգի հարցերի շուրջ,«Հայ ժողովրդական մշակույթ», հանրապետական IX գիտական նստաշրջան, Զեկուցումների հիմնադրույթներ, Եր.,1997, էջ 23-24:*

[6] *Գասան Իգիթ, Շիրակն իմ մուսան, Երգերի ժողովածու, ձայնագրությունը Ա. Շիշյանի, Եր., 1968:*

կազմում, իսկ այլևայլ չափերով՝ 15 վանկանի (5+5+5), 10 (5+5), 13 (4+4+4+1), կամ էլ խառը չափերով՝ 15 (Iտող-5, IIտող-5, IIIտող-10, IVտող-5,V տող-5,VI տող-10) վանկերով հորինված տողերը համեմատաբար սակավ են հանդիպում: Իզիքի համար հատկապես բնութագրական համարելով 8 և 11 վանկանի տողերից կազմված տներով երգերը, փորձենք անդրադառնալ դրանց տաղաչափական որոշ մանրամասնություններին: Ստորև ներկայացնում ենք 8 վանկանի տողերով հորինված երգերի բանաստեղծական կառույցների աղյուսակը՝ տողի ներքին վանկային տրոհման պատկերով.

N	էջ	Երգի վերնագիրը	չափը	տան'ն ըստ տողերի	վանկերի տրոհումը
1	2	3	4	5	6
1	9	Իմ Երևան	3/8	4տող,տողը՝ 8 վանկ	4 + 4
2	10	Սովետական Հայաստան	4/4	4տող,տողը՝ 8 վանկ	4 + 4
3	29	Հայաստանի աղջիկները	5/4	4տող,տողը՝ 8 վանկ	4 + 4
4	42	Յաբար ո՞ր ես	4/4	4տող,տողը՝ 8 վանկ	4 + 4
5	50	Ով, գեղուհի	6/8	4տող,տողը՝ 8 վանկ	4 + 4
6	68	Նոր սայլակ հայսն ու փեսեն	6/4	4տող,տողը՝ 8 վանկ	4 + 4
7	25	Հայրիկ	4/4	4տող,+ կրկնակ՝ 2 տող,	8 վանկ (4 + 4) 8 վանկ (4 + 4)
8	38	Մայրիկ	6/8	4 տող + կրկնակ՝ 2 տող	8 վանկ (4 + 4) 8 վանկ (4 + 4)
9	52	Դու իմ արև	6/8	3 տող + կրկնակ՝ 2 տող	8 վանկ (4 + 4) 8 վանկ (4 +4)
10	61	Հազար ու մեկ ճազով	4/4	3տող + կրկնակ՝ 2 տող + կրկներգ՝ 4 տող	8 վանկ (4 + 4) 8 վանկ (4 + 4) 6 վանկ (3 + 3)
11	43	Նազն զինի	6/8	4 տող+ կրկներգ՝ 6 տող	8 վանկ (4 + 4) 4 վ.+4վ.+8վ.+ 4 վ.+4վ.+8վ.
12	50	Համիդ մստաղ	4/4	4 տող + կրկներգ 4 տող	8 վ. (4 + 4) 4 վ. (2 + 2)
13	86	Հեա արի բարլանս	6/8	6 տող կրկներգ՝ 4 տող	8 վ. (4 + 4) 6 վ. (3 + 3)

Աղյուսակում նշված 13 երգերից առաջ՝ 8 վանկանի տողերից կազմված քառատող կառույցներ են, ընդ որում, դրանցից 2-ում (թ. 7, 8) քառատող, և թիվ 9-ում եռատող տանը հավելվել է նույն վանկաքանակի երկտող կրկնակը: Սրանք դուրեիքներին ընորոշ կառուցվածքներ են:[7] Թիվ 11,12 քառատող և թիվ 13 վեցատողանի կառույցներում բանաստեղծական տանը հավելված կրկներգերը թեև տարբեր վանկաքանակներ ունեն, բայց առանձնակի փոփոխություն չեն մտցնում երգի վանկաչափության մեջ:

Այժմ դիտարկենք 8 վանկանի տողերով կառույցների համադրությունը երաժշտական ռաքի հետ զուգորդված, որտեղ ամանակը* ուքերորդական տևողությունն է: Ընդհանրացված պատկերն այսպիսին է.

10 ամանակ (5+5), մեկ այլ դեպքում՝ 14 ամանակ (6+8), 11ամանակ (5 + 6)
8 վանկ (4 + 4) 8 վանկ (4+4) 8 վանկ (4 + 4)

Բերված օրինակները ցույց են տալիս, որ երաժշտական և բանաստեղծական տողերի միջև եղած միավորների տարբերությունը մեծ չէ, որն իրև կանոն հիմնականում հարթեցվում է ամանակադրության հավասարատևության օրենքների համեմատ:[8] Սա իր հերթին հանգեցնում է մեղեդիական և վանկական որոշակի փոխհարաբերությունների արտահայտված բնութագրական ռիթմական պատկերներով, որոնք էլ

---

[7] *Ա. Քոչարյան, նշվ աշխ, էջ 24:*

* *Ձայնավորի կամ վանկի տևողությունը կամ չափը: Հր. Աճառյան, Հայերեն արմատական բառարան, հ. Ա, Եր., 1971, էջ 45:*

[8] *Կոմիտաս, Մի քանի ակնարկ հայ ժողովրդական երաժշտության վրա (ձեռագիր) ԳԱԹ, Կոմիտասի դիվան:*

երգերում ապահովում են մեղեդիների շարադրանքը կայուն մեարերում: Իգիթի երգերում վանկի եղանակավորումը մեծ մասամբ զուսպ է, և ծորերգվող ծավալուն վանկեր հազվադեպ են հանդիպում: 3/8, 6/8, 6/4 չափերում շարադրված մեղեդիների համար բնորոշ են վանկաչափական նույն կաղապարները: Չնչին տարբերություններ կարելի է նկատել 4/4 չափում շարադրված երգերում: Վերլուծությունը վկայում է (տես Ա գծապատկերը), որ վանկաչափական նման կաղապարների կարելի է հանդիպել բաղաբային երգերում ու Շերամի մոտ: Ընդհանրացված վանկաչափական կաղապարները, որոնք կիրառված են 8 վանկանի տողերով երգերում, բաժանելի են մի քանի տիպերի.

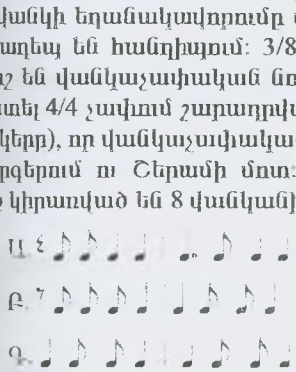

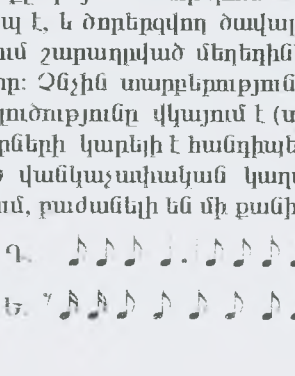

Ա տիպի խմբավորման մեջ են՝ թիվ 1, 2, 3, 6, 10,12,13 երգերը: Իսկ Բ տիպի մեջ՝ թիվ 4-ը, և 11-ը: Գ տիպ-ում՝ թիվ12-ը,, Դ տիպի մեջ՝ թիվ 9-ը, Ե տիպում թիվ 5-ը:

«Շիրակն իմ մուսան» ժողովածուի մեջ զետեղված երգերից 9-ը 11 վանկանի քառատող կառույցներ են՝ առանց կրկնակների և կրկներգերի: Բացառություն է «Բալև տարեք» երգը, որում բանաստեղծական տանը հավելված քառատող կրկներգը շարադրված է 4-4, 5-5, վանկանի տողերի հաջորդմամբ.

1	2	3	4	5	6
1	17	Գուսան	4/8		4+4+3
2	27	Բարև տարեք	6/8	Կրկներգ	6+5
3	30	Տեսա	6/8		5+6 (6+5)
4	34	Իմ պառավ յարը	6/8,5/8,7/8, 6/8		4+4+3
5	36	Զարթիր անուշ կինս	6/8		4+4+3
6	40	Որդյակ	3/8		4+4+3
7	49	Սիրելիս	6/8		4+4+3
8	56	Ինչի համար խռովելս	6/8		4+4+3
9	59	Մարմար կրծքիդ	6/8		4+4+3

Աղյուսակից երևում է, որ տողը հիմնականում արտահայտվում է 4 + 4 + 3 և 6 + 5 ոտքերի:

Վանկերը երաժշտական ոտքերին միանում են հետևյալ ձևերով.

12 մանանակ (4 + 4 + 4) . 15 մանանակ (5 + 5 + 5) , 18 մանանակ (6+6+6) .
11վանկ (4 + 4 + 3) 11վանկ (4 + 4 + 3) 11վանկ (4 +4 +3)

17 մանանակ (5 + 6 + 6) 11մանանակ (5 + 5 + 6) ,
11վանկ (4 + 4 + 3) 11վանկ (4 + 4 + 3)

5 + 6 տրոհման դեպքում՝ 18մանանակ(8 + 10) 12մանանակ (5 + 7):
11վանկ (6 + 5) 11վանկ (6 + 5)

Բերված կաղապարները ցույց են տալիս, որ յուրաքանչյուր վանկի և մանանակի տարբերությունը 1 կամ 2 միավոր է: Սա նույնպես Իգիթի երգերում գործող կայուն ռիթմապատկերի արտահայտություններից է, որը պահպանվում է նաև հաջորդ II, III տներում: 11 վանկանի տողերի ընդհանրացված վանկաչափական կաղապարներն են.

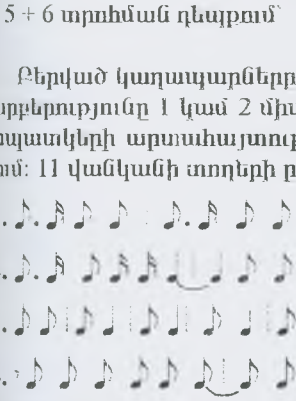

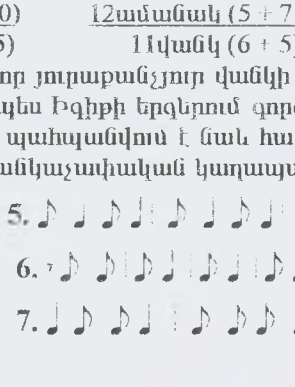

Հետաքրքրական է, որ 8 և 11 վանկանի վանկաչափական կաղապարներում գրեթե չեն հանդիպում նմանատիպ պատկերներ: Սա նույնպես աշուղական տաղաչափական

կանոնների նկատմամբ մոտեցման ապացույցն է: Իբրև տիպական օրինակ վերլուծենք «Ով պառավ յարը բանկ է» երգը.[9]

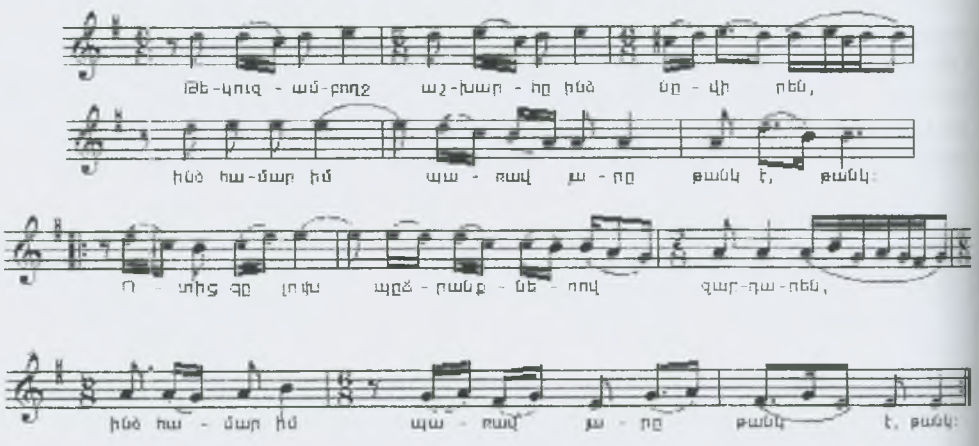

11 վանկանի տողերով շարադրված բանաստեղծական տողը տրոհվում է 4 + 4 + 3 վանկերով, որն այսպես է զուգորդվում երաժշտական ռիթմին.

I տող՝	16 ամանակ (5 + 5 + 6)	III տող՝	18 ամանակ (6 + 5 + 7)
	11վանկ (4 + 4 + 3)		11վանկ (4+ 4 + 3)
II տող՝	17ամանակ (6 + 5 + 6)	IV տող՝	16 ամանակ (5 + 5 + 6)
	11վանկ (4 + 4 + 3)		11վանկ (4 + 4 + 3)

Ինչպես տեսնում ենք, բանաստեղծական բոլոր տողերում վանկաքանակը և նրա տրոհման սկզբունքը նույնն է: Մինչդեռ երաժշտական տողում նկատվում են տարբերություններ, որոնք ռիթմապատկերներում տեղ գտած տարբերակման հետևանք են: Այսպես. I տողի II կիսատողում շեշտի փոփոխության պատճառով ռիթմական միավորի մեջ մեկ ամանակ պակասում է և տակտում չափը 6/8-ից վերածվում է 5/8-ի, իսկ հաջորդ տակտում արդեն վանկի եղանակավորման ընդլայնման շնորհիվ 6/8 չափը նորից վերականգնվում է. (տես նոտային օրինակի 1,2,3 տակտերը):

Այլ է պատկերը III տողում: Այս անգամ վանկի եղանակավորման ընդլայնումը ամանակների ավելացմամբ է պայմանավորված, ինչի հետևանքով չափը փոխվում է 7/8-ի. (տես նոտային օրինակի՝ III տողի 3-րդ 4-րդ տակտերը): Դրան մեղեդային տարբերակումները երգի վանկաչափական մոդելում էական փոփոխություններ չեն մտցնում և ավելի շատ արտահայտչականությունն ընդգծելու նպատակն ունեն: Վանկաչափական կաղապարը կայուն է և բոլոր տողերի ունի հետևյալ պատկերը.

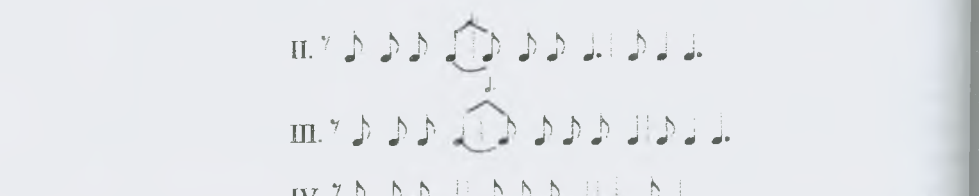

Երգում կիրառված երկմնեծավերջ, IV պեռն, ավարտեղ, քողաբորը ռիթերը բառատողում միմյանց են հաջորդում որոշակի պարբերականությամբ.

I տող՝	երկմնեծավերջ	+ I V պեռն	+ ավարտեղ
II տող՝	IV պեռն	+ I V պեռն	+ ավարտեղ
III տող՝	երկմնեծավերջ	+ I V պեռն	+ ավարտեղ
IV տող՝	IV պեռն	+ I V պեռն	+ քողաբորը

---

[9] *Գ ա ս ա ն Ի գ ի թ, նշվ. աշխ., էջ 34:*

Իգիթի երգերում տաղաչափական այս ռաքերը հաճախ են գործածվում: Դրանք հանդիպում են նաև Շիրակի ժողովրդական բազմաթիվ երգերում: Մնում է նաև ավելացնել, որ Իգիթի և այլ աշուղների երգարվեստի տաղաչափական առանձնահատկությունների համեմատական վերլուծության հիման վրա հետագայում կարելի է հասնել XX դարի Շիրակի աշուղական երգին բնորոշ հատկանիշների բնդհանրացման, այդ թվում նաև տաղաչափական օրինաչափությունների լրատ ամենայնի ճանաչմանը և սահմանմանը:

ОСОБЕННОСТИ АШУГСКОГО СТИХОСЛОЖЕНИЯ В ПЕСНЯХ ИГИТА

Резюме *А. Апинян*

Одна из примечательных черт ашугского искусства-особая метрика.

Виды стихосложения, технические приемы и правила, развивавшиеся в течении многих веков, устарели, потеряли свою значимость и постепенно вышли из обихода. Ашуг Игит - певец нового времени - более свободно относится к правилам стихосложения и сочинению мелодии. В статье рассматриваются некоторые черты традиционного стихосложения в песнях ашуга.